

Propovjedaonica u obliku ribe u Lovrečkoj varoši

1 LOVREČKA VAROŠ, Župna crkva sv. Lovre -- Propovjedaonica

U župnoj crkvi sv. Lovre u Lovrečkoj Varoši, nedaleko Vrbovca, nalazi se zanimljiva propovjedaonica u obliku ribe.¹ Ta propovjedaonica oblikovana poput velike ribe nad čijim otvorenim ustima lebdi prorok Jona predočuje na neobično slikovit način poznatu biblijsku legendu o spasenju proroka iz utrobe kita. Po tom svom izuzetnom ikonografskom programu i načinu na koji je on realiziran propovjedaonica u Lovrečkoj Varoši bitno se razlikuje od svih ostalih propovjedaonica 18. st. u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

¹ S. J.: Iz Lovrečine. — Katolički list, br. 48, 1858, p. 385, Gj. Szabo: Umjetnost u našim ladanjskim crkvama. — Narodna starina, br. 17, Zagreb 1928, p. 170. i dr. izdanje — Jeronimska knjiga 332, 1930, p. 88.

Propovjedaonica iz polihromiranog drva² prislonjena je uz sjeverni pilastar trijumfalnog luka, s prilazom sa strane svetišta. Njena je govornica koncipirana na polukružnoj osnovi,³ s parapetom čija se prednja strana malo uvlači prema krajevima, naznačujući prijelaz u bočne strane. S desna su joj priključene strme stepenice, pri dnu kojih stoji vitki mali pilastar zadebljanih i u volutu uvijenih rubova. Sama govornica oblikovana je kao glava velike ribe, koja široko otvorenim ustima

A. Schneider: Popisivanje i fotografijsko snimanje umjetničkih spomenika, Ljetopis JAZU, sv. 51—52, 1939/40, p. 181.

² Polikromacija u smeđim, zelenim i sivo-bijelim tonovima nije izvorna.

³ Govornicu sada radi trošnosti podupire recentni drveni stup.

2 LOVREČKA VAROŠ, Propovjedaonica (detalj)

3 LOVREČKA VAROŠ, Propovjedaonica (detalj)

obuhvaća sav njezin volumen. Na toj su plošnoj glavi antropomorfnog značaja reljefno istaknuti naglašeni čeonik lukovi, široki korjen nosa i duboko usječeni kutovi otvorenih ustiju sa zadebljalim zaliscima, koji su se nabrali u malim kružnim naborima. U izdubljenu gornju čeljust usječeni su plitki horizontalni nabori iznad velikih ovalnih nosnica. Pod nadočnim lukovima usađene su jako razmaknute, širom otvorene velike oči krupnih zjenica, obrubljene vjeđama i s borama usječenim u vanjskim uglovima, što daje ovoj ribljoj glavi gotovo ljudski izraz. Na sredini visokog, oblog čela nalazi se u sredini rebrasta peraja, a lijevo i desno od nje urezane su uholike škrge. Otvori kitovih usta oplakuju sitno namreškani valovi. Gornji rub govornice uokviruje vijenac od tankih obliha letvica pod kojim visi rastasti lambrekini optočen kuglicama. Na naslonu počiva ruka koja drži raspelo. S desne strane glava se produžuje na stepenišni parapet, duž kojega se pruža pravilno poredanim ljuskama pokriveno tijelo ribe, premaleno u odnosu na glavu, s po jednom prsnom i leđnom perajom, dok se treća peraja nalazi u blizini repa, koji se račva u sredini i povija prema pilastru na dnu stepenica. Kit leži na morskom dnu koje je naznačeno većim i manjim komadima kamenja prirodnih oblika, koji se gomilaju s lijeve strane uz kitovu glavu i nižu duž prsne peraje i donji dio ribljeg tijela. Glavu i trup ribe obavija gusto raslinje, koje se svojim uskim i dugoljastim, vijugavim listovima leluja oko kitove glave, uvija oko naslaganog kamenja i priljubljuje uz riblji trup. Isto se raslinje mjestimično obavija i oko pilastra stepenica i skuplja u slikoviti snopić iznad njegove

završne volute.⁴ Stepenišni je parapet gore i dolje obrubljen uskom, oblo profiliranom letvicom.

Pravokutnik pozadinske stijene, na koji su pričvršćene tablice dekaloga,⁵ prati s desne strane naslagano kamenje, a s obje strane flankiraju svežnjevi dugačkih listova, vezanih na dva mjesta vrpčama. Iznad govornice nadvija se baldahin čiji su podgled⁶ i uski vijenac optočeni, odnosno pokriveni plosnatim tanjurastim oblačićima. Oni se na prednjoj strani baldahina gomilaju uvis u mali brežuljak, sakrivajući postament na koji je pokleknuo prorok Jona lijevim koljenom, dok je desna noga zaostala. Ruke su mu raširene u ekstatičnoj gesti, a pognuta glava s duguljastim licem, markantnim nosom i krupnim, spuštenim očima uokvirena je kovrčama kose i gustim dugačkim pramenovima brade. Mršavi lik obavija uska haljina dugačkih jako naboranih rukava, koja se sitnim naborima pripija uz gornji dio tijela, a duboko rasječeni preoz na prsima razgoličava i dio desnog ramena. Stegnuti uskim pojasom u pasu uzdužni nabori padaju, zategnuti oko noge, prema bosim stopalima. Preko desnog ramena prebačen je plašt, koji je u teškim polukružnim naborima drapiran oko lijevog kuka, dok straga za leđima proroka, zbog zamaha desne ruke, slobodno vijori u izlomljenim, cjelovitim naborima.

Prema arhivskim podacima propovjedaonica je bila postavljena 1780. godine, nakon što je prethodne godine svetište crkve bilo novo sagrađeno. Svojom je neobičnim oblikom privukla pažnju vizitatora, kanonika Emerika Raffaya, arhiđakona kalničkog, koji je pregledao crkvu 2. studenog 1796. godine. »Suggestus novus ad similitudinem piscis cette« — nova propovjedaonica u obliku ribe kita — čitamo u njegovom izvještaju, s kipom proroka Jone na krovu, još nebojena, smještena blizu

⁴ Iz tog je snopa izvorno rastao veliki češer na dugačkom dršku. — Usp. fotografiju iz arhiva Gj. Szaboa u Rep. zavodu za zaštitu spomenika u Zagrebu.

⁵ Prema još vidljivim tragovima dekalog je prvobitno bio pričvršćen malo poviše i uokviren vijencem vezanim klasicističkom plisiranom vrpcom.

⁶ U sredini oblačićima oslikanog podgleda lebdjela je nekada golubica u zrakama — usp. fotografiju iz arhiva Gj. Szaboa.

4 LOVREČKA VAROŠ, Propovjedaonica (detalj)

5 LOVREČKA VAROŠ, Propovjedaonica (detalj)

svetišta sa strane evanđelja, postavljena godine 1780.⁷ Raffay na žalost ne spominje na čiji je trošak propovjedaonica postavljena, niti spominje ime majstora koji ju je izradio.

Sudeći po citiranom opisu vizitatora propovjedaonica u Lovrečkoj Varoši sačuvana je u svom originalnom obliku, premda u vrlo lošem stanju, sa znatnim oštećenjima, izgubljenim dijelovima i novijom neadekvatnom polikromacijom. Njezin ikonografski program slikovito i impresivno prikazuje proroka Jonu, koji je upravo izašao iz ždrijela morske nemani. Po neobično realističnom prikazu te scene propovjedaonica u Lovrečkoj Varoši se tematski i formalno odvađa od uobičajenog tipa baroknih propovjedaonica, kojima je zajednički arhitektonsko-plastični karakter koncepta, dok u pogledu ikonografskog programa prevladavaju alegorijski likovi i prizori. Kod svih njih ističe se arhitektonska konstrukcija kao temelj kompozicije, na kojoj su raspoređene alegorijske figure ili slike (najčešće evanđelista i crkvenih učitelja) ili reljefi, kojima su ilustrirani prizori iz Biblije. Pojedine dijelove njihovog arhitektonskog okvira uvijek pokrivaju rezbareni i pozlaćeni ornamenti. Naprotiv tome kod propovjedaonice u Lovrečkoj Varoši

tekonika je konstrukcije gotovo sasvim uzmakla pred naturalističkim prikazom velike ribe. Nad tradicionalno oblikovanom pozadinskom stijenom diže se baldahin, kod kojega ponovo nalazimo negaciju tektonike, ostvarenu konglomeratom oblačića, koji pokrivaju konstruktivne dijelove baldahina i postament na kojemu kleči prorok. Time je postignuta iluzija da Jona lebdi na oblacima nad otvorenim ždrijelom kita iz kojega se upravo spasio. U formalnom pogledu nastaje zbog kontrasta između teških oblika velike ribe i laganih oblaka s lebdećim likom proroka vrlo efektna kompozicija. Jedna daljnja komponenta, po kojoj se propovjedaonica u Lovrečkoj Varoši bitno razlikuje od svih ostalih naših propovjedaonica gotovo je potpuna odsutnost ornamentike. Mjesto nje nalazimo realistično tretirano kamenje i raslinje koje podsjeća na lelujavu morsko bilje.

Kod propovjedaonice u Lovrečkoj Varoši susrećemo se s realizacijom jedne biblijske teme, koja se na propovjedaonicama sjeverozapadne Hrvatske javlja vrlo rijetko. Kip samoga proroka Jone nalazi se na govornici propovjedaonice kapele sv. Julijane u selu Tremi (župa Đurđić), a mali plastični prikaz Jone koji gornjim dijelom tijela viri iz kitova ždrijela nalazi se na visećoj konzolici propovjedaonice u kapeli sv. Antuna opata u Selniku (župa Ludbreg). Tema je sama po sebi podesnija za reljefnu obradu;⁸ kod propovjedaonice u Lovrečkoj Varoši je međutim na zanimljiv način iz te teme

⁷ Arhidakonat kalnički, knj. 137/VIII, vis. can. 1796, p. 288: Suggestus novus ad similitudinem piscis cette, cujus tegumento superimposita est statua Jonae Profetae, operis sculptorii, nondum tamen incolloratus, mox ad initium corporis Ecclae ex parte Evangelii A^o 1780 erectus est., Ibidem, knj. 141/XII, vis. can. 1840., p. 89: Cathedra casum Jonae Prophetae repraesentans est in statu bono et fini sui correspondet.

⁸ Na baroknim propovjedaonicama sjeverozapadne Hrvatske nije mi poznat nijedan reljef koji prikazuje scenu Jone i kita.

6 TREMI, Kapela sv. Julijane — Jona sa propovjedaonice

izoliran i monumentaliziran samo jedan motiv, a kod njegove se obrade inzistiralo na naturalističnim detaljima. Taj motiv — velika riba iz čije je utrobe upravo izišao prorok — i težnja ka realističnom prikazu kita u prirodnom dekoru od kamenja i raslinja morskog dna, povezuje ovu našu propovjedaonicu s jednim posebnim tipom baroknih propovjedaonica, koji se razvio u 18. st. u zemljama zapadne i srednje Evrope, a unutar toga tipa s brojčano malenom grupom propovjedaonica u obliku ribe. To je tip propovjedaonica koji je razvio svoje sasvim specifične ikonografske programe, služeći se pri njihovoj realizaciji formalnim elementima, čije porijeklo prelazi vremenske okvire barokne umjetnosti.

Historijat tog posebnog tipa propovjedaonica počinje oko godine 1700. u katoličkim provincijama Nizozemske, gdje zbog reformatorskih nastojanja katolicizma dolazi do promjene tema prikazanih na propovjedaonicama, a to je zatim izazvalo i promjenu umjetničke forme.⁹ Za razliku od dotadašnjih na tom području zastupanih tzv. »alegorijskih propovjedaonica« čijem umjetničkom oblikovanju daje biljeg njihov arhitektonsko-plastični karakter i dominacija alegorijskih likova i prizora u ikonografiji, novi tip koji se javlja na prelazu stoljeća, svojom tendencijom da biblijske scene prikazuje što realističnije, donosi fundamentalnu formalnu i tematsku promjenu. Javlja se propovjedaonice na kojima su u punoj plastici prikazane scene iz života svetaca ili iz sv. pisma, okružene realističnom pejzažnom scenerijom.

⁹ Alice Strobl: Die Naturkanzeln des 18. Jahrhunderts. — Alte und neue Kunst, IV Jg., 1955, p. 38—52.

Arhitektonski okvir propovjedaonice, a osobito njezino podnožje, sve se više pretvara u slikovitu kompoziciju sastavljenu od kamenih pećina i drveća, u okviru koje se odvijaju religiozna zbivanja.¹⁰ Zbog takvog oblikovanja, ti prizori djeluju poput osamostaljenih isječaka prirode, što je ovom tipu naturalističnih propovjedaonica dalo u literaturi naziv »prirodne propovjedaonice«.¹¹

Treba međutim konstatirati da su se slične teme, oblikovane na realističan način, pojavile već i prije godine 1700. Reljefni prizori iz sv. pisma bili su uobičajeni i na propovjedaonicama alegorijskog tipa od vremena protureformacije, ali su ti reljefi bili malog formata i redovito međusobno sadržajno povezani. Na flamanskim »prirodnim propovjedaonicama« s početka 18. st. naprotiv nalazimo samo po jedan takav prizor izdvojen i monumentaliziran, sa jakim akcentom na vegetabilnom elementu. Isto su tako i formalni elementi kojima se služe majstori »prirodnih propovjedaonica« — prirodni oblici bilja i kamenja — većim dijelom već bili razvijeni u manirizmu, osobito na fontanama i u vrtnoj arhitekturi na tzv. grotama.¹² Svi elementi od kojih početkom 18. st. nastaju »prirodne propovjedaonice« u katoličkim provincijama Nizozemske bili su već i prije tog vremena razvijeni u manirizmu, gdje su našli primjenu prvenstveno u profanoj umjetnosti. I kasnije se težnja za vjernim imitiranjem prirodnih oblika javlja kod raznih umjetničkih vrsta, ali nigdje se to ne primjenjuje u tako koncentriranoj formi kao kod flamanskih naturalističkih propovjedaonica.

Prema sredini 18. stoljeća naturalistični oblici ovih propovjedaonica prodiru u srednju Evropu, na područje južne Njemačke i Austrije.¹³ One su međutim, u ovim krajevima dosta rijetke i malobrojne, što je vjerojatno bilo uvjetovano pretežno idealistički orijentiranim umjetnošću tih krajeva, osobito Beča i donje Austrije, koja je samo iznimno dopustila prodiranje naturalističnih elemenata. Najistaknutiji predstavnik novog tipa propovjedaonica u zemljama srednje Evrope jest propovjedaonica u obliku lađe (Schiffskanzel).¹⁴ Između njih i flamanskih naturalističnih propovjedaonica postoji uska veza, jer se kod jednih i drugih radi o realističnoj interpretaciji jedne biblijske scene¹⁵ u monumentalnim oblicima, koji što vjernije oponašaju prirodu. U samom oblikovanju teme međutim postoje između njih bitne razlike. Kod njemačkih i austrijskih propovjedaonica u obliku lađe ne radi se o direktnom preuzimanju flamanskih uzora, nego o njihovoj preradbi, zbog čega dolazi među njima do važnih, čak fundamentalnih razlika.¹⁶ Dok se naime kod flamanskih primjeraka zbivanje odvija uglavnom na podnožju propovjedaonice gdje je smještena lađa i protagonisti biblijske scene, dotle je u srednjoj Evropi sama govornica oblikovana poput lađe u kojoj stoji propovjednik. On se na taj način dovodi u usku vezu s ikonografskim programom propovjedaonice u kojemu on na neki način i sam sudjeluje. Tu se dakle susrećemo s jednom

¹⁰ Paul Fierens: Chaires et confessionnaux baroques, Bruxelles 1943.

¹¹ Alice Strobl, o. c., navodi da je naziv »Naturkanzeln« za taj tip propovjedaonica predložio prof. dr K. Swoboda.

¹² Ibidem.

¹³ Hanna Mayer: Deutsche Barockkanzeln, Strassburg 1932.

¹⁴ Alice Strobl, o. c.

¹⁵ Kod propovjedaonica u obliku lađe u većini je slučajeva prikazan »Petrov čudesni ribolov«.

¹⁶ Alice Strobl, o. c.

7 SELNIK, Kapela Antuna Opata, detalji propovjedaonice

kod propovjedaonica sasvim novom i originalnom inven- cijom. Nadalje je, naročito kod austrijskih primjeraka, arhitektonsko-plastični karakter ostao u izvjesnoj mje- ri sačuvan, premda biljni elementi dolaze jako do izra- žaja, i konačno, dok su flamanske propovjedaonice beziznimno čuvalе prirodnu boju drva, sve propovje- daonice tog tipa u srednjoj Evropi su polikromirane, a pojedini su im dijelovi istaknuti pozlatom.

Prva propovjedaonica u obliku lađe u srednjoj Evropi nastala je godine 1725. u benediktinskoj opatiji Irsee u južnoj Njemačkoj.¹⁷ Svi ostali primjerci takvih propovjedaonica u južnoj Njemačkoj¹⁸ i Austriji¹⁹ nastali su tek u drugoj polovini 18. stoljeća. Ali i istočnije od ovih krajeva nastale su pojedine propovjedaonice u obli- ku lađice, u Mađarskoj,²⁰ u Poljskoj²¹ i Sleskoj.²² To nas dovodi do istočnih predjela srednje Evrope. gdje je prvenstveno zastupljena ona varijanta »prirodnih propovjedaonica« kojoj pripada i naš primjerak u Lovreč- koj Varoši — propovjedaonica u obliku ribe. Takve propovjedaonice nalazimo samo u Sleskoj i u Češkoj, dok su ostaloj srednjoj Evropi nepoznate. Sama tema, spasenje proroka Jone iz utrobe kita, bila je obljubljena i raširena još od vremena protureformacije u cijeloj srednjoj Evropi, ali se javlja isključivo u reljefnoj obra- di. U Saskoj međutim javlja se već godine 1588. u crkvi u Wurzenju jedna propovjedaonica u obliku kitova ždri- jela, koja je postala žrtva požara sredinom 17. stoljeća.²³ Možda u njoj treba tražiti korijen tog neobičnog oblika propovjedaonica, koji se u drugoj polovini 18. st. javlja

u susjednoj Sleskoj i Češkoj kao tamošnja specifična varijanta tzv. »prirodnih propovjedaonica«. I tu se po- novo susrećemo sa osamostaljenim detaljem jedne bi- blijske priče, interpretirane na monumentalan način s akcentom na prirodnim oblicima ribe, kamenja i vege- tacije. Svim tim propovjedaonicama zajedničko je reali- stički oblikovano tijelo velike ribe u čijim široko otvo- renim ustima stoji svećenik, zauzimajući mjesto samog proroka Jone. Neke od njih, kao npr. ona u Reinerzu u Sleskoj²⁴ ima prošireni ikonografski program s evan- đelistima, crkvenim učiteljima i drugim likovima, dok kod čeških primjeraka u Bošilecu i Kratonohy nagla- sak leži prvenstveno na prikazu samog kita.²⁵ Time se te propovjedaonice tematski i formalno sasvim pribli- žavaju našoj propovjedaonici u Lovrečkoj Varoši kojoj su po svoj prilici i bile uzorom.

Na žalost su arhivski podaci o njoj tako oskudni da je nemoguće ustanoviti kojim putem i čijom inicijati- vom je taj neobični i bizarni oblik dospio u malu i ne- uglednu crkvu u Lovrečkoj Varoši, daleko od većih kul- turnih središta. Nikakve indicije ne pružaju škrti po- daci o tadanjem župniku Ivanu Postularu, ni o kolatoru crkve Ladislavu Kišu,²⁶ vlasniku posjeda Lovrečina, koji su crkvu tokom osmog decenija 18. st. obnovili i ure- dili.²⁷ Nepoznat je i majstor kojemu je bila povjerena izradba ove neobične propovjedaonice i koji se očito našao pred zadatkom kojemu nije bio sasvim dorasao. Sudeći po liku proroka Jone, bio je to u okvirima naše

¹⁷ Hanna Mayer, o. c.

¹⁸ G. Bavarska — Altenerding i Niederding — usp. *Kunstdenkmä- ler von Oberbayern*, II., p. 1211, Tab. 196, i p. 1269; D. Bavarska — Wiessenregen, usp. *Kunstdenkmäler von Niederbayern*, IX, p. 114, Tab. 8, Fig. 90.

¹⁹ Fischlham, 1759., Tautendorf, Gaspoltshofen, Traunkirchen, usp.: Martin Riesenhuber, *Die kirchliche Barockkunst in Öster- reich*, Linz 1924.; P. Johannes Geistberger, *Die Schiffskanzeln Oberösterreichs*, *Christliche Kunstblätter*, Linz 1914.

²⁰ Császár i Györ (Raab), franjevačka crkva, sada u Somlovasar- hely, obje iz sredine 1770-tih godina — usp.: Maria Agghazy, *Bar- rockplastik in Ungarn*, Budapest 1959, Tab. CCXVI, sl. 253. i 254.

²¹ Lwow i Exin —usp. Hanna Mayer, o. c.: Varšava, crkva sv. Josipa — usp. *Sztuka sakralna w Polsce*, *Architektura*, *Ars Chris- tiana*, Varšava 1956, p. 361, sl. 209.

²² Eckersdorf i Tropelowitz — usp. *Christliche Kunstblätter*, 52, Jg., 1911.

²³ Hanna Mayer, o. c.

²⁴ *Christliche Kunstblätter*, Linz 1911, p. 125.

²⁵ Bošilec — crkva sv. Martina, prenesena ovamo godine 1786. iz srušene crkve sv. Barbare u Třebonu — usp. *Soupis pamatek historických a umeleckých v politickem okresu Třebonskem*, Prag 1900, p. 3, sl. 7.

Kratonohy — crkva sv. Jakova — usp. *Soupis pamatek histori- ckých a umeleckých v politickem okresu Kralovehradeckem*, Prag 1904, XIX, p. 128, sl. 125.

Jedna daljna propovjedaonica tog tipa nalazi se u crkvi sv. Ma- rije u Mnichovice. — Za podatak zahvaljujem dru Vl. Novotnyju, direktoru Statni ustav pamatkove peče a ochrany prirody u Pragu.

²⁶ Ladislav Kiš, posjednik Lovrečine, plemićki sudac, podžupan križevačke županije — usp. B. Krčelić, *Annae*, Zareb 1952, p. 531.

²⁷ Arhiđakonat kalnički, knj. 137/VIII, vis. can. 1796, p. 288.

8 BOŠILEC (Češka), Crkva Sv. Martina — Propovjedaonica

9 KRATONOHY (Češka), Crkva Sv. Jakova — Propovjedaonica

kasnobarokne skulpture majstor osrednjih mogućnosti, sposoban da zadatke unutar tradicionalnih okvira riješi na sasvim zadovoljavajući način. Stav proroka, potcrtan naborima odjeće i vijorećim okrajkom plašta odaye izvjestan patetični temperament, dobro okarakterizirano lice markantnih crta vrlo je izražajno i dobro modelirano. U oblikovanju kita, međutim, on očito nije bio na visini svoga zadatka. Mesto punoplastičnog ribljeg tijela, koje bi nadomjestilo tektonski okvir govornice i stepenišnog parapeta, nalazimo kod naše propovjedaonice sačuvane obrise arhitektonske konstrukcije na koju su aplicirane upadljivo plošno koncipirana glava ribe i njezin trup. Dovoljno je da češke propovjedaonice u Bošilecu i Kratonohyju s njihovim izvanredno plastično oblikovanim i dinamično pokrenutim ribljim tjelesima — k čemu se još kod propovjedaonice u Kratonohyju pridružuje invenciozno rješenje baldahina, koji tvori gornja čeljust velike ribe, nadvijena nad otvorena usta — usporedimo sa našom propovjedaonicom, pa da odmah postaje očita nemoć našeg majstora. Ne samo da je punoplastični lik ribe prelazio okvire njegovih mogućnosti, on nije mogao udovoljiti sasvim ni zahtjevu da scenu Jone i kita okruži realističnim oblicima prirode. Realizam prirodnog dekora lovrečko-varoške propovjedaonice je samo relativan u odnosu na naše ostale propovjedaonice alegorijskog tipa, u stvari se međutim radi samo o stilizaciji prividno realističnih oblika kamenja, biljnog raslinja i vode. Za konglomeracije kamenja koje je upotrijebio na toj propovjedaonici naš je majstor mogao primijeniti uzore s nekih drugih, nešto ranijih propovjedaonica, kod kojih se ovako oblikovano kamenje obično nalazi naslagano na baldahinu.²⁸ Oni uski dugački listovi međutim, kojima je nastojao dočarati vegetaciju morskog dna, po svojoj prilici njegova vlastita invencija, jer ih inače ne nalazimo među vegetabilnim motivima na našim olta-

rima i propovjedaonicama 18. st. u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Listovi pomalo podsjećaju na palmine grančice u rukama kipova raznih mučenika i mučenica, i nije isključeno da je tu izvor majstorove inspiracije. Kombinaciju nagomilanog kamenja, oko kojega se obavijaju ovi karakteristični listovi, možemo smatrati specifičnim doprinosom našeg anonimnog majstora repertoaru ukrasnih detalja na propovjedaonici u Lovrečkoj Varoši.

Kao što je već bilo spomenuto, slično oblikovano kamenje i raslinje ne nalazimo inače, koliko je danas poznato, na baroknom drvenom inventaru crkva i kapela sjeverozapadne Hrvatske. S jednom iznimkom — u župnoj crkvi sv. Helene u Zaboku²⁹ na propovjedaonici i krstionici nastalim oko 1786. g. opažamo ponovo te iste dekorativne motive. Na propovjedaonici te crkve nalazimo identične velike i uske listove koji uokviruju glave simbola triju evanđelista, Marka, Luke i Ivana. Čak nas i glave lava i vola gledaju sličnim krupnim ljudskim očima, kao što su oči ribe u Lovrečkoj Varoši. Na drvenom pokrovu krstionice te crkve pogotovu opažamo sa strana izbočeno rezbareno kamenje, koje prate već poznati nam izduženi vijugavi listovi. Na vrhu te krstionice čak i likovi Ivana Krstitelja i Krista pokazuju neke podudarnosti u anatomiji i odjeći s likom Jone iz Lovrečke Varoši. Nameće se pretpostavka, da su ovo radovi iste radionice ili možda čak jednoga te istog majstora, za kojega je karakteristična sklonost antropomorfizaciji životinjskih glava i neuobičajena kombinacija naslaganog kamenja obavijenog uskim dugačkim listovima.

²⁸ Npr. propovjedaonice u Cazmi 1752, Kutini 1760, Franjevačkoj crkvi u Krapini 1773. i propovjedaonica iz Remeta, sada u Petru Cvrstecu, iz prve polovine 18. st.

²⁹ Arhiđakonat zagorski, knj. 23/V, vis. can. 1786, p. 558.

Prema svemu iznesenom propovjedaonica u Lovrečkoj Varoši je na jugoistoku Evrope usamljeni i kasni izdanak jednog unutar općeevropske razvojne linije vrlo rijetkog tipa. Ona je kod nas jedini primjerak tzv. »prirodnih propovjedaonica«, koje se na prelazu 17. u 18. stoljeće pojavljuju u katoličkim provincijama Nizozemske, da se zatim tokom druge polovine 18. stoljeća prošire po srednjoj Evropi, kreirajući ovdje dva slikovita nova tipa. Naša se propovjedaonica direktno nadovezuje na onu varijantu — propovjedaonice u obliku ribe — koja se je razvila samo u istočnim dijelovima srednje Evrope, u Šleskoj i Češkoj. U okviru našega baroknog drvorezbarstva i skulpture, sama i onako izuzetnog oblika, ona postaje zanimljiva i zato što upućuje na to da u sjeverozapadnoj Hrvatskoj moramo računati ne samo s već poznatim i istaknutim utjecajima naših istočnoalpskih susjeda, već i s umjetničkim utjecajima, posrednim ili neposrednim, iz Češke.

DIE WALFISCHKÄNZEL IN LOVREČKA VAROŠ

In der Kirche des hl. Laurentius in Lovrečka Varoš im nordwestlichen Kroatien befindet sich eine interessante Walfischkanzeln. Diese Kanzeln in der Form eines grossen Fisches über dessen weitgeöffnetem Rachen der Prophet Jonas schwebt, stellt auf sehr eindringliche Weise die bekannte biblische Legende von der Rettung des Propheten aus dem Leibe des Walfisches dar. Der Kopf des Walfisches mit seinen menschenähnlichen grossen Augen hat ausgesprochen antropomorphen Charakter. Der mit regelmässigen Schuppen bedeckte Körper des Fisches erstreckt sich auf die Brüstungswand der Treppe. Statt der sonst üblichen Ornamente sind Kopf und Körper des Walfisches mit der Natur nachgebildeten Steinen und langen schmalen Blättern umgeben. Über der einfachen Rückwand erhebt sich der wolkenumsäumte Schalldeckel, über welchem auf einem von tellerartigen Wolken verdeckten Postament der Prophet Jonas kniet.

Nach den spärlichen archivalischen Quellen wurde die Kanzeln im Jahre 1780 aufgestellt. Durch ihr aussergewöhnliches ikonographisches Programm und realistische Darstellung unterscheidet sich diese Kanzeln wesentlich von allen anderen Kanzeln des 18. Jahrhunderts in Nordwest-Kroatien, für welche ihr architektonisch-plastischer Charakter kennzeichnend ist, während in ikonographischer Hinsicht die allegorischen Motive überwiegen. Bei der Walfischkanzeln in Lovrečka Varoš wird die Tektonik der Konstruktion fast ganz durch die realistische Darstellung des Fisches verdrängt. Ebenso verdecken am Schalldeckel die aufgeschichteten Wolken dessen konstruktive Teile und auch das Postament, auf welchem der Prophet kniet. Statt der sonst üblichen vergoldeten Ornamente finden wir hier Steine und Pflanzengebilde, die an Meergras erinnern.

In ikonographischer Hinsicht ist die Kanzeln in Kroatien eine Seltenheit, da man Jonasdarstellungen hier nur äusserst selten findet (Tremi, Selnik). Charakteristisch ist, auf welche Weise hier eine einzelne Stelle aus der Bibel isoliert und monumentalisiert und mit die Natur nachahmendem Gestein und pflanzlichen Motiven umgeben wird. Diesen Merkmalen nach gehört die Walfischkanzeln in Lovrečka Varoš einem besonderen Kanzeltypus an, welcher sich im Laufe des 18. Jahrhunderts in West- und Mitteleuropa entwickelt hat.

Der neue Kanzeltypus entsteht um 1700 in den katholischen Provinzen der Niederlande. Zum Unterschied von den bis dahin

10 ZABOK, Župna crkva Sv. Helene — Krstionica

vertretenen s. g. »allegorischen Kanzeln« entsteht ein neuer Typus bei welchem Szenen aus der Bibel vollplastisch dargestellt und von einer realistischen landschaftlichen Szenerie umgeben werden. Diesen Merkmalen verdankt dieser Kanzeltypus in der Literatur die Bezeichnung »Naturkanzeln«. Es muss jedoch betont werden, dass die Elemente aus denen die Sonderform der Naturkanzeln zu Beginn des 18. Jahrhunderts gebildet wurden schon im Manierismus vorgebildet waren, wo sie hauptsächlich in der profanen Kunst ihre Verwendung fanden.

Um die Mitte des 18. Jahrhunderts dringen die Naturkanzeln nach Mitteleuropa vor, wo sie jedoch nur selten vorkommen. Es entwickeln sich hier zwei neue Varianten dieses Kanzeltypus, die s. g. Schiffskanzeln, welche hauptsächlich in Süddeutschland und Österreich vertreten ist, aber in einzelnen Beispielen auch in Schlesien, Polen und Ungarn vorkommt, und die s. g. Walfisch-

11 ZABOK, Župna crkva Sv. Helene — Propovjedaonica (simbol sv. Luke)

12 ZABOK, Župna crkva Sv. Helene — Krstionica

kanzel, welche nur in Schlesien und Böhmen in wenigen Beispielen anzutreffen ist. Zum Unterschied von den flämischen Naturkanzeln bei denen sich die biblischen Szenen am Kanzelfuss befinden, ist bei den Naturkanzeln Mitteleuropas der Kanzelkorpus selbst als Schiff, beziehungsweise als Walfischrachen gebildet, in welchem der Prediger steht. Ausserdem sind die Naturkanzeln Mitteleuropas gefasst und teilweise vergoldet, während die flämischen Kanzeln im natürlichen Holzton belassen sind.

Die Walfischkanzel in Lovrečka Varoš schliesst sich an die böhmischen Naturkanzeln dieses Typus an (Bošilec, Kratonohy, Mnichovice). Ihr anonym, wahrscheinlich einheimischer Meister war jedoch augenscheinlich dieser schwierigen Aufgabe nicht gewachsen. Statt der vollplastischen Darstellung des Walfisches wie man sie bei den böhmischen Kanzeln findet, ist bei der Kanzel in Lovrečka Varoš der flächig behandelte Fisch auf die übliche Kanzelkonstruktion appliziert. Auch das Gestein und

die Vegetation sind nicht getreu der Natur nachgebildet, sondern stilisiert. Während man ähnliche Anhäufungen von Steinen auch sonst an einigen Kanzeln dieses Gebietes antrifft, scheinen die langen, schmalen Blätter welche bei der Walfischkanzel das Gestein und den Fisch umspielen, eine Erfindung des anonymen Meisters zu sein. Das Motiv findet sich im nordwestlichen Kroatien sonst nur noch einmal — an der Kanzel und dem Taufbecken der Pfarrkirche in Zabok aus dem Jahre 1786. Anscheinend handelt es sich hier um Werke derselben Werkstatt, vielleicht sogar desselben Meisters wie bei der Walfischkanzel in Lovrečka Varoš.

Die Walfischkanzel in Lovrečka Varoš ist im Südosten Europas das einzige Beispiel einer Naturkanzel. An sich eine Seltenheit, ist sie auch deshalb interessant, weil sie darauf hinweist, dass man im nordwestlichen Kroatien auch mit künstlerischen Einflüssen aus Böhmen rechnen muss.

Doris Baričević